

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

DOI 10.51582/interconf.7-8.04.2021.033

Іванеко Юлія Валеріївна

кандидат психологічних наук

асистент кафедри загальної психології факультету психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У НАЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** Обґрунтовано необхідність впровадження у навчальний процес інноваційних технологій, форм і методів активного навчання для підвищення рівня професійної підготовки фахівця, здатного до самоосвіти, компетентного та мобільного до вимог сучасного суспільства. Запропонована авторська технологія з цілеспрямованим застосуванням методів, прийомів, засобів з формування пізнавальної активності студентів.*
***Ключові слова:** навчальна діяльність, пізнавальна активність, технологія, форми навчання, методи навчання, студент, проблемна ситуація, ресурси, обмеження, метод проектів.*

Вступ

У сучасному світі, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів, особливого значення набуває впровадження інноваційних, адаптованих до нового світу форм і методів навчання. Пріоритетними напрямками реформування вищої освіти повинно стати підвищення якості освіти, модернізації її змісту, розробка й впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій, створення умов для підвищення кваліфікації викладача, здатного до впровадження сучасних технологій в навчально-пізнавальну діяльність студентів. Адже, останнім часом, відчувається більший запит на формування більш творчої особистості, здатної самостійно та критично мислити, шукати, аналізувати, систематизувати та узагальнювати інформацію, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення, бути здатною до самоорганізації й самоконтролю.

Отже, зважаючи на актуальність порушеної проблеми, **метою статті** є розробка технологічного інструментарію з формування пізнавальної активності студентів у навчальній діяльності.

Результати та дискусії

Проблемою розвитку та активізації пізнавальної діяльності студентів займалося багато як вітчизняних, так і закордонних науковців: Г. Айзенк, Дж. Брудер, В. Вудвортс, Дж. Гібсон, У. Найсер, Д. Норман, Ж. Піаже, Д. Поппер, Д. Халперн та ін. Вагомий внесок у вивчення феномену пізнавальної активності внесли К. Абульханова, А. Дьомін, Д. Богоявленська, О. Киричук, Г. Костюк, А. Крупнов, О. Леонт'єв, Л. Лісіна, А. Маркова, О. Матюшкін, С. Рубінштейн, О. Савченко, Б. Теплов, І. Якиманська, та інші. Серед українських психологів, які вивчали розвиток пізнавальних процесів і діяльності такі вчені: Г. Балл, О. Бандурко, Л. Засекіна, Р. Каламаж, М. Костицький, С. Максименко, Ю. Машбиць, В. Моляко, В. Москалець, І. Пасічник, Н. Пов'якель, Г. Радчук, О. Сафін, М. Смульсон, М. Томчук, Ю. Швалб, Т. Ширяєва та ін. [6, с. 83–85].

Концентруючи увагу на питанні розвитку пізнавальної активності студентів, ми керувалися переконанням, що пізнавальна активність студентів є умовою, метою та кінцевим результатом ефективної навчально-пізнавальної діяльності студентів у ВНЗ. Отже процес розвитку пізнавальної активності студента охоплює весь процес навчання.

До найважливіших властивостей пізнавальної активності слід віднести її динамічність: від особистісного прагнення, готовності до діяльності до стійкої риси особистості, її творчої самореалізації [4, с. 115].

Пізнавальна активність на рівні спрямованості особистості означає глибоку переконаність студента в необхідності всебічного пізнання, а її вищий рівень носить перетворюючий характер. При цьому в діяльності перетворюється не тільки об'єкт, на який вона спрямована, а й суб'єкт діяльності.

Активність кожного студента на всіх рівнях залежить від активізації навчального процесу в цілому, а навчальний процес – від особистості викладача, його вміння відповідним чином організувати навчальну

діяльність. Управління активністю студентів зазвичай називають активізацією. Активізацію можна визначити як постійний, безперервний процес стимулювання студентів до енергійного, цілеспрямованого вчення, подолання пасивної і стереотипної діяльності, спаду і застою у розумовій діяльності. Головна мета активізації – формування активності студентів, підвищення якості навчального процесу, який спрямований на засвоєння емоційно-ціннісного досвіду, забезпечення адаптації особистості до соціального оточення, а також сприяння самореалізації та розкриттю професійного потенціалу особистості. На даний час використовуються різні напрями активізації пізнавальної діяльності, що включають різноманітність форм, методів, засобів навчання.

Для успішного підвищення пізнавальної активності студентів, важливо визначити особливості її структурної організації, яку утворюють три компоненти: мотиваційний, операційний, особистісний. До операційного компонента належать підрозділи: мисленнєві операції та розумові вміння; властивості мислення; мовленнєво-розумова діяльність. Мотиваційному компонентові пізнавальної активності притаманні такі психологічні утворення: загальна спрямованість студента на пізнання, навчальну діяльність; позитивне ставлення до пізнавальної діяльності; сформованість пізнавальної потреби як відчуття внутрішньої потреби в навчально-пізнавальній діяльності. Особистісному компонентові пізнавальної активності властиві допитливість, вдумливість, самовдосконалення.

Пізнавальна активність студентів є важливим засобом поліпшення і в той же час показником ефективності навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, оскільки вона:

а) стимулює розвиток самостійності студентів, їхній творчий підхід до оволодіння змістом освіти;

б) спонукає викладачів до самоосвіти, пошуку шляхів для досягнення високих результатів навчання.

Активізація пізнавальної діяльності студентів перебуває у залежності від використання викладачем протягом усього заняття цілої системи

взаємопов'язаних завдань, які створюють не просто ілюзію, а реальну ситуацію пошуку, суб'єктивного відкриття інтелектуального й емоційного напруження.

На нашу думку, активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів в більшій мірі сприяють ігрові форми і методи навчання, самостійна робота, а також проблемний та проектний методи навчання.

Аналізуючи власний практичний досвід не завжди одні і ті ж самі методи і форми роботи є однаково дієвими для різних спеціальностей (наприклад чи то психологи або військові психологи, або взагалі філологи тощо). Тому враховуючи специфіку їхньої спеціалізації та особливості професійного сприйняття, ми вважаємо, що доцільно відштовхуватися не від опису самих методів й форм роботи, а від розуміння певного алгоритму розгортання послідовності процесів, які ведуть до формування необхідних практичних вмінь та навичок у подальшій професійній самореалізації.

Оволодіння професійними знаннями та вміннями відбувається лише через організацію власної пізнавальної діяльності. Передати знання неможливо, ними можна лише оволодіти, можна опанувати, привласнити, зробити своїми або засвоїти. Саме засвоєння є інтеріоризацією знань і умінь, тобто формуванням внутрішніх структур психіки через активну пізнавальну діяльність. Тобто викладач повинен організувати такий навчальний процес, застосовуючи при цьому відповідні форми та методи роботи, щоб кожен із студентів зміг відшукати та усвідомити свої обмеження (брак конкретних знань, вмінь та навичок) та розробити програму з подолання цих обмежень для реалізації поставлених цілей.

Саме застосування активних методів роботи створюють умови для актуалізації особистісного сенсу в пізнавальній діяльності, стимулюють до виявлення активності й самостійності та формують здатність до безперервної освіти протягом всього життя [1, с. 26].

Отже, пропонуємо розглянути ключові етапи авторської технології з формування пізнавальної активності студентів в навчальній діяльності із цілеспрямованим застосуванням методів, прийомів, засобів.

Перший етап *«Проблемно-цільовий»*. Пізнавальна активність є продуктом пізнавальних потреб та інтересів особистості. Лише тоді, коли є необхідність, яка спонукає людину до діяльності, стимулюється і активність особистості. Задоволення одних пізнавальних потреб веде до виникнення нових, але потреба у пізнавальній діяльності не виникає сама по собі. Тому необхідно створювати певні умови пізнавальної діяльності студентів, які б спонукали їх до активної пізнавальної діяльності.

На цьому етапі, шляхом спеціально підготовлених завдань, які поступово ускладнюються, створюється проблемна ситуація, для виходу з якої студентові не вистачає наявних знань, і він змушений сам активно формувати нові знання за допомогою викладача і за участю інших слухачів, спираючись на особистий або чужий досвід, що веде до стимуляції пізнавальної мотивації та активізації мислення на власну пошукову діяльність. Отже, студент отримує нові знання не в готових формулюваннях викладача, а в результаті власної активної пізнавальної діяльності [5, с. 99].

Важливим на цьому етапі є також формулювання викладачем чітких цільових меж щодо вивчення запропонованої теми. Адже програми курсів є доволі насиченими, а аудиторне навчання обмежене за часом, тому чітке усвідомлення кінцевого результату більш ефективно оптимізує навчально-пошукову діяльність студентів.

Серед таких методів є:

- метод проблемних ситуацій
- метод дискусії
- кейс-стаді (метод аналізу конкретних ситуацій).

Таким чином, викладач висуває студентам якусь проблемну ситуацію або пропонує розглянути якийсь професійний випадок (case), залучаючи учасників до дискусійного обговорення, з метою пошуку шляхів розв'язання виявленого протиріччя, актуалізуючи при цьому попередній досвід студентів. В результаті цього відбувається процес проблематизації студентів, цінність якого полягає в тому, що відбувається активізація особистісної мотивації студентів на усунення цих протиріч, а також актуалізація

особистісного сенсу у вирішенні схожих проблемних ситуацій у майбутній професійній діяльності.

Після визначення навчальних цілей та усвідомлення студентами власних протиріч у розв'язанні проблемної ситуації переходимо до не менш важливого **другого етапу** – *«Актуалізації власних ресурсів та обмежень»*, результатом якого є розроблений план (проект) з розвитку тих вмінь й навичок, які спряють ефективному досягненню поставленої мети на попередньому етапі.

Поняття актуалізації визначає не лише активізувати набуті знання та досвід, але й зосередження уваги, створення позитивної мотивації, усвідомлення особистісної значущості щодо майбутньої діяльності [2, с. 112].

Активізувати колективну та індивідуальну увагу студентів можливо такими прийомами, як метод евристичної бесіди, різного роду дидактичної опори (наочно-образні, або логічні схеми, плани-конспекти, тощо), виконання самостійних завдань, які передбачають активізацію уваги студентів (наприклад, самостійно закінчити деяке тотожне перетворення, виконати завдання, аналогічне розглянутому викладачем тощо), порівняння результату своїх дій відповідно до наданого зразка (контроль), прийоми самоконтролю на різних етапах занять, рецензування робіт або відповідей студентів, самоперевірка та взаємоперевірка.

Для аналізу існуючих протиріч та пошуку шляхів ефективного розв'язання проблемних ситуацій пропонуємо застосовувати наступні індивідуально-групові форми та методи роботи:

1. Метод мозкового штурму («brainstorming»: генерація ідей)
2. Робота в міні-групах (групи взаємопідтримки для обміну ресурсами (знаннями, вміннями та навичками, досвідом))
3. Метод рефлексії (самоаналіз: «Яких ресурсів мені не вистачає для ефективного розв'язання проблемної ситуації?»)
4. Метод цілепокладання (програма дій (задач) з пошуку та розвитку необхідних ресурсів).

Після усвідомлення студентами своїх ресурсів та обмежень для досягнення поставленої мети, наступає **3-й етап** – *«Ресурсний»*, який

складається з двох взаємозалежних етапів: науково-пізнавального (набуття теоретичних знань) та практично-формуючого (формування практичних вмінь та навичок). На даному етапі кожен із студентів, відповідно до своєї програми (проекту з розвитку власних ресурсів) набуває тих компетентностей, які в подальшому зможе інтегрувати в своїй професійній діяльності.

Серед дієвих методів, на нашу думку є наступні:

1. Метод дискусій (дебати, проведення переговорів, конференцій, круглих столів, брифінгів)
2. Метод критичного мислення
3. Рольові та ділові ігри
4. Тренінгові технології (соціально-психологічний тренінг)

Та заключний **4-й етап «Проектний»**, який є найбільш емоційним та відповідальним для всіх учасників процесу й пов'язаний із презентацією власних проектів. Технологія проектування передбачає розв'язання студентом або групою студентів конкретної проблеми, що потребує, з однієї сторони, використання різних методів, засобів навчання, а з іншої – інтегрування знань, умінь із різних галузей знань. Основними суб'єктами проекту є студенти, які самостійно опановують теоретичний матеріал, добирають приклади, ілюстрації, готують доповідь для презентації свого проекту тощо. Роль викладача є, на перший погляд, другорядною, що дає студентам змогу відчутти себе відносно самостійними й, певною мірою, необмеженими під час роботи над завданням. Проте викладач є керівником, куратором і суддею будь-якого проекту, саме він є консультантом, який відповідає на запитання, що виникають у виконавців проекту під час їх роботи, допомагає добирати довідкову літературу, спрямовує діяльність у необхідне русло.

Результат роботи над проектом повинен бути значущим: для вирішення теоретичної проблеми має бути віднайдене конкретне рішення (теоретична модель, результати проведеного дослідження), для практичної проблеми – розроблена програма з підібраним інструментарієм для розвитку необхідних ресурсів у реалізації професійних задач. Зазвичай, презентація власних проектів, відбувається в якості підсумкової атестації, в результаті якої, кожен

студент отримує бали, отримані під час таємного голосування від інших студентів, зворотній зв'язок (рекомендація) від викладача та власна самооцінка [3, с. 128].

Висновок

Підводячи підсумок, варто зауважити, що розвиток пізнавальної активності студента є невід'ємною складовою його навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ, а також є необхідною умовою розвитку особистості студента, не тільки як майбутнього фахівця, але як високоосвіченої, інтелектуально розвиненої особистості, яка здатна стати суб'єктом своєї діяльності та керувати своїм власним розвитком з урахуванням загальнолюдських цінностей, вимог суспільства й власних інтересів.

Однією із провідних якостей особистості, що зумовлює ефективність пізнавальної діяльності, є пізнавальна активність, що проявляється у спрямованості та стійкості пізнавальних інтересів, прагненні до ефективного оволодіння знаннями і засобами діяльності, у мобілізації вольових зусиль на досягнення пізнавальної діяльності, тобто системи засобів, форм і методів, спрямованих на розвиток пізнавальної активності студентів ВНЗ.

Практичної значущості наше дослідження набуває через запропоновану авторську технологію з формування пізнавальної активності студентів в навчальній діяльності, яка складається із взаємозалежних етапів: 1. «проблемно-цільовий», 2. «актуалізація власних ресурсів і обмежень», 3. «ресурсний», 4. «Проектний»).

Застосування запропонованої технології сприяє більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, формуванню психологічної свідомості, розвитку пізнавальної активності студентів, що дозволяє інтегрувати психологічні знання з різних галузей науки в єдине ціле, що є важливим для професійного становлення будь-якого фахівця.

Список джерел:

1. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі : методичний огляд / уклад. Л. А. Якимова. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 32 с

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 320 с.
3. Євдокимов В. І., Пономарьова Г.Ф. та ін. Ефективність навчання студентів: Навчальний посібник/ За ред. В.І. Євдокимова/. – Харків: ХНПУ ім. Г С. Сковороди, 2004. 222с.
4. Журавська Л. М. Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у вищих навчальних закладах / Л. М. Журавська // Освіта і управління. – 1999. –Т. 3, № 2. С. 115–125.
5. Мойсеєнко Р. М. Активізація пізнавальної діяльності майбутніх фахівців засобами активних методів навчання в умовах університетської освіти. Наукові записки. Серія «Педагогічні науки». Випуск 159. 2017. С. 97–103 с.
6. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Академия, 2003. 512 с
7. Щепіна Н.В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ як наукова проблема. Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>
8. Юріна О. А. Активізація пізнавальної діяльності шляхом впровадження інтерактивних технологій. Режим доступу : osvita.ua/school/method/technol/6618